

WIEŚLAW BONDYRA, WŁASNOŚĆ ZIEMSKA W WOJEWÓDZTWIE BĘLSKIM
W CZASACH SASKICH, LUBLIN 2015, SS. 289

Studium Wiesława Bondyry zatytułowane *Własność ziemska w województwie bełskim w czasach saskich* wpisuje się w nurt szerokich, interdyscyplinarnych badań historycznych prowadzonych pod kątem prawnym, gospodarczym, demograficznym, społecznym i genealogicznym¹. Poruszone w rozprawie rozważania nad własnością ziemską na Rusi Czerwonej w dawnej Polsce podejmowane były już przez wielu badaczy², jednak jak stwierdza Autor, przygotowane przez nich

¹ Zob. M. Horn, *Zaludnienie województwa bełskiego w 1630 r.*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. XXI: 1959, s. 67-97; W. Trzebiński, *Działalność urbanistyczna magnatów i szlachty w Polsce XVIII w.*, Warszawa 1962; A. Homecki, *Rozwój terytorialny latyfundiów Lubomirskich starszej gałęzi rodu w latach 1581-1754*, „Studia Historyczne”, R. XV: 1972, z. 3, s. 417-442; I. Gieysztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976; W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977; *Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Gmiterek i R. Szczygieł, Kórnik 1992; H. Gmiterek, *Lipsy na Rusi. Z dziejów karier szlachty wielkopolskiej na Rusi Czerwonej w XVI-XVIII w.*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, t. II: 1995, s. 121-143; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na kresach dawnej Rzeczypospolitej*, cz. 2: *Ziemie ruskie Korony*, t. VI: *Województwo bełskie, Ziemia Chełmska województwa ruskiego*, Wrocław 1995; J. Muszyńska, *Straty demograficzne i zniszczenia gospodarcze w Małopolsce w połowie XVII w. Problemy badawcze*, [w:] *Rzeczypospolita w latach potopu*, pod red. J. Muszyńskiej J. Wijaczki, Kielce 1996, s. 275-288; J. Długosz, *Latyfundia Lubomirskich w XVII w. Powstanie, rozwój, podziały*, Opole 1997; I. Rolska-Boruch, *Siedziby szlacheckie i magnackie na ziemiach zwanych Lubelszczyzną 1500-1700*, Lublin 1999; R. Ważna, *Działalność gospodarcza starostów bełskich w XVI-XVIII w.*, „Rocznik Przemyski”, t. XXXV: 1999, z. 4, s. 59-86; K. Pułaski, *Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy*. Monografie i wzmianki t. I-II, Warszawa 2004; D. Bąkowski-Kois, *Zarządcy dóbr Elżbiety Sieniawskiej – studium z historii mentalności 1704-1726*, Kraków 2005; Z. Anusik, *Własność ziemska w powiecie sandomierskim w roku 1629*, „Przegląd Nauk Historycznych”, R. XI: 2012, nr 2, s. 25-80.

² Zob. A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*. T. VII. *Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*. Cz. 1-2, Warszawa 1902-1903; P. Dąbkowski, *Podział administracyjny województwa ruskiego i bełskiego w XV w.*, Lwów 1939; M. Horn, *Zaludnienie województwa bełskiego w 1630 r.*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. XXI: 1959, s. 67-97; tenże, *Rzemiosło miejskie województwa bełskiego w I połowie XVII w. Zagadnienia kryzysu gospodarczego Rzeczypospolitej w XVII w.*, Wrocław 1966; tenże, *Kryzys gospodarczy powiatowego miasteczka Grabowca w ziemi bełskiej w pierwszej połowie XVII wieku i walka jego mieszkańców z uciskiem feudalnym*, Opole 1967; A. Świeżawski, *Wcielenie ziemi rawskiej, gostyńskiej i bełskiej do Korony 1462*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, seria I, z. 27, 1962, s. 35-45; tenże, *Nadanie ziemi bełskiej Siemowitowi IV*, „Przegląd Historyczny”, t. LXXII: 1981, s. 269-286; tenże, *Ziemia bełska. Zarys dziejów politycznych do roku 1462*, Częstochowa 1990; H. Stamiński, *Hrubieszów i okolice u schyłku średniowiecza*, Hrubieszów 1976; E. Trzyna, *Ziemia sanocka i struktura jej własności feudalnej od połowy XVI do drugiej połowy*

monografie dotyczą różnych okresów historycznych (od średniowiecza po wiek XVIII), jak również odnoszą się do ważniejszych osad dzisiejszej Polski wschodniej i południowo-wschodniej, pomijając jednocześnie kwestie własnościowe miejscowości położonych w obecnych granicach Ukrainy. Ponadto znaczna część istniejących publikacji – zwłaszcza tych starszych – czasy saskie omawia dość powierzchownie, czy zgoła je pomija. Problem ten dotyczy również historiografii ukraińskiej i rosyjskiej, które dotychczas wykazały niewielkie zainteresowanie dziejami Bełżczyzny w czasach staropolskich³ (s. 16). Wymienione powyżej braki stały się zatem głównym powodem podjęcia przez Wiesława Bondyrę badań nad strukturą własności ziemskiej, kwestią osadnictwa, czy też podziałami majątków w województwie bełskim⁴. Studia nad własnością ziemską w dawnej Polsce prowadzić można na podstawie wielu źródeł – głównie skarbowych, które następnie należy uzupełnić danymi z akt sądowych oraz informacjami wyciągniętymi ze zbiorów podworskich⁵. Najbardziej wartościowymi archiwaliami w przypadku województwa bełskiego, jak wskazuje Bondyra, są rejestry podatkowe i lustracje królewsczyzn, przy czym wspomnianych lustracji w czasach saskich nie przeprowadzano regularnie, a *chronologiczne najbliższa* pochodzi z 1765/66 r. (s. 16) Podobny problem dotyczy rejestrów podatkowych, które dotąd pomijano w badaniach własnościowych, gdyż zdaniem Autora *prawie wszystkie spisy z lat 1717, 1726-28 i 1731 są tylko taryfami podat-*

XVII w., „Rocznik Województwa Rzeszowskiego”, t. IX: 1978, s. 145-184; A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław 1991; Z. Budziński, *Ludność pogranicza polsko-ruskiego w drugiej połowie XVIII w. Stan, rozmieszczenie, struktura wyznaniowa i etniczna*, t. I, Przemyśl 1993; tenże, *Kresy południowo-wschodnie w drugiej połowie XVIII w.*, t. I: *Statystyka wyznaniowa i etniczna*, t. II: *Atlas geograficzno-historyczny*, Przemyśl 2005-2006; K. Przyboś, *Wielka własność ziemska w ziemi przemyskiej w XVII w.*, „Rocznik Przemyski”, t. XXVIII: 1991/92, s. 185-198; tenże, *Wielka własność ziemska w ziemi przemyskiej i sanockiej w II połowie XVII w.*, [w:] *Sąsiedztwo. Osadnictwo na pograniczu etnicznym polsko-ukraińskim w czasach nowożytnych*, pod red. J. Półciwarka, Rzeszów 1997, s. 79-101; Z. Budziński, K. Przyboś, *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 r.*, Rzeszów 1997; tychże, *Rejestr poborowy ziemi sanockiej 1640 r.*, Rzeszów 1998; tychże, *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1658 r.*, Rzeszów 2000; tychże, *Rejestr głównego ziemi przemyskiej z 1674 r.*, Rzeszów 2000.

³ Zob. J. M. Grossman, *Folwarki gosudarstviennych imenij russkogo i belzskogo vojevodstv vo vtoroj polovinie XVI v.*, „Jažegodnik po agrarnoj istorii vostočnoj Evropy”, 1961, s. 135-146; tenże, *O rasslojenii krestian russkogo i belzskogo vojevodstv v XVII v.*, [w:] *Materiały do istorii selskogo chozjajstva i krestjanstva SSSR*, t. VIII, Moskwa 1974, s. 42-79; J. P. Kis, *Vynyknennja i roztasuvannja mist na terytorii russkogo i belskogo vojevodstv vid XIV do seredyiny XVII st.*, „Archivy Ukrainy”, 1968, nr 1, s. 35-41; M. Krykun, *Podymni rejestry peršoj i počatku drogoj polovyny XVIII st.*, „Istoryčni žerela ta jich vykorystannja”, t. VII: 1972, s. 69-79; T. Kostruba, *Belz i Belzka zemlja vid najdawnišych časiv do 1772 roku*, ed. N.M. Olynyk, New-York-Toronto 1989; V. Slobodian, *Cerkvi Cholmskoj eparchii*, Lviv 2005.

⁴ Zob. K. Przyboś, *Wielka własność ziemska w ziemi przemyskiej i sanockiej...*, s. 81, s. 101.

⁵ Por. Tenże, *Wielka własność ziemska w ziemi przemyskiej...*, s. 185; tenże, *Wielka własność ziemska w ziemi przemyskiej i sanockiej...*, s. 80.

kowymi, najczęściej [...] szczątkowymi, powtarzającymi dosłownie dane z rejestrów z lat 1673-76, a niekiedy z 1690 r. Przyczyną takiej sytuacji jest fakt, iż we wspomnianych rejestrach przepisywano nie tylko stare sumy, ale także dawnych posesorów, nie przejmując się ich niezgodnością z ówczesnym stanem faktycznym. Poborcy zainteresowani byli [bowiem – U. K.] konkretną sumą wpływów, a nie wnikaniem w niejednokrotnie skomplikowane i niejasne tytuły własności. Ponadto, jak podkreśla dalej Bondyra, przy wielu miejscowościach w ogóle nie wymieniono osób, które je dzierżawiły, bądź też nie podano ich przynależności do poszczególnych królewskich lub własności duchownych (s. 17). Dane uzyskane z powyższych źródeł zostały dodatkowo uzupełnione przez Badacza informacjami zaczerpniętymi z ksiąg grodzkich (bełskich, buskich, grabowieckich, horodelskich), ziemskich (bełskich, chełmskich, krasnostawskich, lubelskich i włodzimierskich), jak również z wymienionych powyżej archiwaliów podworskich i sądowych, które niejednokrotnie stały się podstawowym materiałem informacyjnym (s. 19). Ramy chronologiczne zaś praca dotyczy obszaru dawnego województwa bełskiego wraz z ziemią chełmską, które zlokalizowane były w północnej części Rusi Czerwonej. Za główny cel rozprawy uznano natomiast omówienie szlacheckiej własności ziemskiej w oparciu o zamożność poszczególnych rodów zamieszkujących terytorium dawnego województwa bełskiego.

Monografia składa się z trzech rozdziałów, dwóch aneksów, bibliografii, indeksu nazwisk oraz trzech map prezentujących województwo bełskie w I połowie XVIII w.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Struktura własności ziemskiej w województwie bełskim* (s. 21-56), autor nakreślił historię i kształt województwa bełskiego, po czym skupił się na wnikliwym ukazaniu struktury tego obszaru. Zgodnie z danymi podanymi przez Bondyrę województwo bełskie utworzone zostało w 1462 r. i powierzchniowo należało do jednych z mniejszych na obszarze Rzeczypospolitej, dzieliło się na cztery powiaty (bełski, buski, grabowiecki, horodelski). Kształt województwa oraz jego granice nie zmieniły się właściwie do I rozbioru Polski w 1772 r., kiedy to w całości dostało się ono pod panowanie austriackie. Kilka lat później na podstawie konwencji warszawskiej z dnia 9 lutego 1776 r. zwrócono Rzeczypospolitej niewielką – północną część tego terytorium (z Dubienką, Korytnicą i 14 wsiami), jednak podczas III rozbioru Polski w 1795 r. i te ziemie wcielono do zaboru austriackiego (s. 21-24). Własność ziemska w województwie bełskim i jej struktura, które stały się elementem dalszych rozważań Autora, uznane zostały przez niego za niezmiernie charakterystyczne dla epoki i dla terenów wschodnich Rzeczypospolitej (s. 24). Typowe były tutaj bowiem królewszczyny (zlokalizowane głównie w południowej, południowo-zachodniej i południowo-wschodniej części

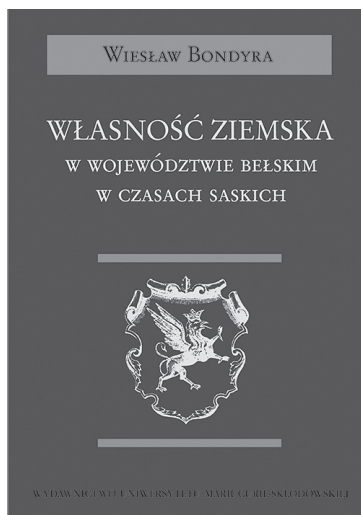
województwa bełskiego), które dla wielu rodów wywodzących się z innych obszarów Rzeczypospolitej [...] stawały się bazą wzrostu dziedzicznych fortun i stanowiły na tym obszarze około 28,41% ogółu posiadłości. Tereny te należały przede wszystkim do rodów – Cetnerów, Jabłonowskich, Potockich, Sieniawskich, Zamoyskich, a ich rozdawnictwo stało się narzędziem celowej polityki dworu królewskiego, promującej dotychczasowych wiernych stronników i zyskującej nowych. Ogółem dobra królewskie w województwie bełskim, jak sugeruje Autor, w początkowym okresie czasów saskich stanowiły – 15 miast, 149 wsi całych i 1 część. Mniejsze tenuty natomiast (zlokalizowane na północny-zachód i wschód od Bełza oraz na północnych krańcach województwa) były własnością głównie rodziny – Branickich, Potockich i Wiśniowieckich (s. 25, 29-52)⁶. Na tym tle, wyjątkowo skromnie prezentują się dobra duchowne, których w województwie bełskim było 4,25% i zazwyczaj pochodziły one jeszcze z nadań późnośredniowiecznych. Warto zauważyć, że w przypadku majątków kościelnych istniały także nierówności w wielkości własności Kościoła rzymsko-katolickiego i Cerkwi greckokatolickiej na korzyść tego pierwszego, co związane było z dominacją wyznania łańciskiego wśród szlachty⁷. W czasach saskich bowiem, jak konstatuje Badacz, zdecydowana większość województwa bełskiego należała do rzymsko-katolickiej diecezji chełmskiej. Wyjątkiem była niewielka część południowo-wschodnia z Lubaczowem, Cieszanowem i Oleszycami, która wchodziła w skład diecezji przemyskiej, a Niemirów wraz z południową częścią powiatu buskiego – do archidiecezji lwowskiej. Najważniejszymi beneficjentami nadań ziemskich były natomiast klasztory – dominikanów, bernardynów, brygidek, franciszkanów, bazylianów, sakramentek, trynitarzy oraz misjonarzy. W województwie bełskim istniało wówczas 46 parafii rzymskokatolickich i każda z nich, poza dziesięcinami, posiadała uposażenie gruntowe, jak i kilku poddanych w miejscowości uchodzącej za ośrodek parafialny. Wyznanie

⁶ Zob. T. Zielińska, *Magnateria polska epoki saskiej. Funkcje urzędów i królewszczyzn w procesie przeobrażeń warstwy społecznej*, Wrocław 1977, s. 79-137. Zob. też W. Ćwik, *Miasta królewskie Lubelszczyzny w drugiej połowie XVIII w.*, Lublin 1968; K. Wróbel-Lipowa, *Kultura materialna miast królewskich województwa bełskiego w XVIII w.* Dubienka, Grabowiec, Horodło, Tyszowce, Lublin 1986.

⁷ Zob. A. Pawłowska, *Diecezja chełmska rzymskokatolicka 1359-1807*, „Rocznik Chełmski”, t. III: 1997, s. 65-79; A. Gil, *Chełmskie diecezje obrządku wschodniego. Zagadnienia organizacji terytorialnej w XVII i XVIII w.*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. V, Przemyśl 2000, s. 29-60; J. Marczewski, *Dzieje chełmskiej kapituły katedralnej obrządku łańciskiego*, Lublin 2013, s. 283-416, s. 593-647. Zob. też B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich 966-1939*, cz. 2, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. XIX:1969, s. 271-351; A. Gil, *Chełmska diecezja unicka 1596-1810. Dzieje i organizacja*, Lublin 2005; J. Pielas, *Magnat i szlachcic a „jego” parafia w XVII-XVIII w. w świetle archiwaliów wybranych rodzin szlacheckich województwa sandomierskiego*, „Nasza Przeszość”, t. 104: 2005, s. 129-161; B. Szady, *Wizytacje diecezji chełmskiej – wizytacja biskupa Krzysztofa Jana Szembeka 1714-1718*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. LXXXVII:2007, s. 245-273.

unickie cieszyło się natomiast popularnością wśród biedniejszej społeczności zamieszkującej ten obszar, co miało przełożenie na niższe uposażenie i mniejszą liczbę poddanych (s. 26, 52-56)⁸.

W rozdziale drugim, noszącym tytuł *Wielcy właściciele dóbr dziedzicznych* (s. 57-85), zaprezentowane zostały sylwetki najpotężniejszych właścicieli posiadłości znajdujących się w województwie belkim. Spośród wymienionych do jednego z największych rodów należeli bez wątpienia Potoccy z linii „srebrnych” Pilawitów, pomimo iż – jak podkreślił Bondyra – *u progu czasów saskich jeszcze żaden z nich indywidualnie nie mógł się równać majątkiem z Aleksandrem Michałem Łaszczem*⁹ (zm. 1720), wojewodą belkim, bądź też z Tomaszem Józefem Zamoyskim¹⁰ (zm. 1725), starostą płoskirowskim i ordynatem zamojskim. Przedstawicielem rodu Potockich, który dzięki sukcesji po bezpotomnym stryju Stanisławie Władysławie (zm. 1732)¹¹, jak również po zagarnięciu majątku po wymarłych Łaszczach z Tuczap, *bezwzględnie wysunął się na czoło tutejszych posiadaczy ziemskich* był Franciszek Salezy Potocki¹² (zm. 1772), późniejszy wojewoda kijowski. Był on bowiem właścicielem 8 miast, 44 wsi całych oraz 13 części, przez co *stał się najmajątniejszym, najpotężniejszym i najbardziej wpływowym człowiekiem na tym obszarze*. Należący do niego Krystynopol zaś stanowił jeden z ważniejszych ośrodków politycznych, kulturalnych i gospodarczych w ówczesnej Rzeczypospolitej (s. 57). Autor podkreślił jednak, że początek dominacji Potockich w województwie belkim przypada dopiero na II połowę XVII w. Wcześniej zaś ród ten nie posiadał na tym obszarze żadnych dóbr. Twórcą potęgi Potockich, według Bondyry, był Feliks (Szczęsny) Kazimierz¹³ (zm. 1702), hetman wielki koronny i kasztelan krakowski. Dziedzicami zgromadzonego przez niego majątku byli nato-

⁸ Por. Z. Budziński, *Ludność pogranicza...*, s. 60-79.

⁹ Zob. A. Sowa, *Łaszcz Aleksander Michał*, [w:] PSB, t. XVIII, s. 260-261.

¹⁰ Zob. M. Kozaczka, *Poczet ordynatów Zamoyskich*, Warszawa-Tarnów 2002, s. 41-48.

¹¹ Zob. A. Link-Lenczowski, *Potocki Stanisław Władysław*, [w:] PSB, t. XXVIII, s. 154-156.

¹² Zob. M. Czeppe, *Potocki Franciszek Salezy*, [w:] PSB, t. XXVII, s. 814-823; T. Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa 1997, s. 266-267; *Rody magnackie Rzeczypospolitej*, opr. H. Kamiński, M. Wilińska, M. Ziemińska, Warszawa 2009, s. 156-157.

¹³ Zob. A. Przyboś, *Potocki Feliks (Felicjan, Szczęsny) Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXVII, s. 807-812.

miast jego synowie – wspomniany już Stanisław Władysław (zm. 1732), Michał¹⁴ (zm. 1749), wojewoda wołyński, oraz Józef Felicjan¹⁵ (zm. 1732), strażnik koronny (s. 58-65). W dalszej części swych rozważań Badacz skupił się nad postacią Aleksandra Michała Łaszcz (zm. 1720), wojewody bełskiego, którego uznał za *indywidualnie najzamożniejszego właściciela ziemskiego w woje[wództwie] bełskim w tym czasie*. Posiadał on bowiem 3 miasteczka, 22 wsie oraz 8 części wsi (s. 66). Dziedzicem Aleksandra był jego jedyny syn – Józef Antoni¹⁶ (zm. 1748), który w 1726 r. wstąpił w stan duchowny i pełnił funkcję biskupa sufragana chełmskiego i koadiutora kijowskiego. Po jego śmierci dobra mu przynależne odziedziczyła jego siostrzenica Anna Elżbieta z Potockich (zm. 1772), wojewodzianka poznańska, i jej mąż wspomniany już wcześniej Franciszek Salezy (s. 66-68). Pose-sorami części województwa bełskiego byli również Zamoyscy, spośród których Autor koncentruje się przede wszystkim na wspomnianym już Tomaszu Józefie, do którego należała bełska część ordynacji zamojskiej – łącznie 1 miasto, 19 wsi oraz 2 części wsi (s. 68-71)¹⁷. Właścicielem części omawianego obszaru (południowo-zachodniego) był także hetman Adam Mikołaj Sieniawski¹⁸ (zm. 1726), do którego należały dobra oleszyckie liczące ogółem 1 miasteczko i 14 wsi. Po Adamie dobra te przejęła jego córka Zofia Maria¹⁹ (zm. 1771) wnosząc ogromną fortunę w swe dwa małżeństwa – ze Stanisławem Ernestem Denhoffem²⁰ (zm. 1728), hetmanem polnym koronnym, i Aleksandrem Augustem Czartoryskim²¹ (zm. 1782), wojewodą ruskim (s. 71-72)²². Spośród innych zamożnych i wpływowych rodów, w których rękach znajdowały się tereny województwa bełskiego Bondyra wymienia – Ceternerów, Wiśniowieckich, Lubomirskich, Wielhorskich, Myszowskich, Tarnowskich, Bełżeckich, Stadnickich, Prażmowskich, jak również pojedynczych przedstawicieli innych familii, jak Józefa Sierakowskiego²³ (zm. 1748), starostę Olszańskiego,

¹⁴ Zob. A. Link-Lenczowski, E. Szklarska, *Potocki Michał*, [w:] PSB, t. XXVIII, s. 97-101.

¹⁵ Zob. A. Link-Lenczowski, *Potocki Józef Felicjan*, [w:] PSB, t. XXVIII, s. 58-59.

¹⁶ Zob. J. Staszewski, *Łaszcz Józef Antoni*, [w:] PSB, t. XVIII, s. 261-262.

¹⁷ Zob. *Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*, pod red. K. Myślińskiego, Zamość 1969; J. Kasperek, *Gospodarka folwarczna ordynacji zamojskiej w drugiej połowie XVIII w.*, Wrocław 1972; E. Dubas-Urwanowicz, *Formy zarządu dóbr Tomasza Zamojskiego w latach 1618-1638*, „Rocznik Zamojski”, t. II: 1988, s. 5-45; J. Niedźwiedź, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003; A. Sidorowska, *Klucz szczebrzeski Ordynacji Zamojskiej w XVII-XVIII w.*, Lublin 2009.

¹⁸ Zob. A. Link-Lenczowski, *Sieniawski Adam Mikołaj*, [w:] PSB, t. XXXVII, s. 105-115.

¹⁹ Zob. W. Konopczyński, *Czartoryska Maria Zofia*, [w:] PSB, t. IV, s. 248-249.

²⁰ Zob. K. Lepszy, *Denhoff Stanisław Ernest*, [w:] PSB, t. V, s. 115-117.

²¹ Zob. W. Konopczyński, *Czartoryski Aleksander August*, [w:] PSB, t. IV, s. 272-275.

²² Por. T. Zielińska, *Magnateria polska epoki saskiej...*, s. 79. Zob. też K. Kuśnierz, *Sieniawa. Założenie rezydencjonalne Sieniawskich, rozwój przestrzenny w XVII oraz XVIII w.*, Rzeszów 1984.

²³ Zob. E. Szklarska, *Sierakowski Józef* [w:] PSB, t. XXXVII, s. 268-269.

Jadwigę z Saczków Zahorowską (zm. 1722), wdowę po Stefanie (zm. 1696), kasztelanie wołyńskim, Józefa Karczewskiego (zm. 1725), starostę żytomierskiego, Józefa Kuropatnickiego (zm. 1742), kasztelana bieckiego oraz Rafała Sarbiewskiego (zm. 1715), kasztelana braclawskiego.

Rozdział trzeci zatytułowany *Własność ziemska szlachty średniej* (s. 87-149) poświęcony został omówieniu najważniejszych rodów należących do bogatej, średniej i drobnej szlachty, która *mimo stopniowego rozrostu fortun magnackich, w województwie bełkim liczebnie wciąż przeważała* (s. 87). Jedną z najzamożniejszych familii szlacheckich zamieszkujących badany obszar byli Duninowie, do których należały dobra uhnowskie, a ich właścicielami w czasach saskich był Stanisław Dunin (zm. 1713), skarbnik bełski (s. 87-88). Kolejnymi przedstawicielami zamożnej szlachty były dwa rody Radeckich herbu Godziemba i herbu Doliwa. Pierwsi z wymienionych przenieśli się do województwa bełskiego z ziemi lwowskiej, gdzie znaczne dobra uzyskał Mikołaj Stefan Radecki²⁴ (zm. ok. 1703), chorąży horodelski. Familia ta jednak pod koniec epoki saskiej zaczęła podupadać. Inaczej zaś potoczyły się losy niespokrewnionych z nimi – Radeckich herbu Doliwa, którzy na początku XVIII w. sukcesywnie zwiększali posiadany majątek, a do największych posesorów wywodzących się z tego rodu należał Jan Stanisław Radecki (zm. 1731/32), chorąży bełski (s. 88-91). Niemałą fortunę posiadali również Głogowscy, wśród których Mikołaj (zm. 1720), łowczy bełski dysponował ponoć znacznym majątkiem. W rzeczywistości jednak, jak wskazuje Autor, majątność ta okazała się pozorna, gdyż ten mając w posiadaniu 2 miasteczka, 5 wsi i 7 części wsi – dzielił je z czterema braćmi, a po jego śmierci zostały one rozdzielone pomiędzy licznych spadkobierców (s. 91-95). Spośród zamożnych rodów zamieszkujących województwo bełskie Bondyra wymienia również Siekierzyńskich, którzy weszli w posiadanie tamtejszych majątków dzięki sukcesji po bezpotomnym Marku Matczyńskim²⁵ (zm. 1697), wojewodzie ruskim. Innymi wpływowymi rodami na tym terenie byli także – Komorowscy, Lipsy, Czaccy, Ołtarzewscy, Orchowscy, Suchodolscy, Zielińscy herbu Świnka z Mazowsza, Radzimińscy, Podhorodeccy, Jastrzębscy, Kurdwanowscy, Rzeczyccy, Trembińscy, Wydźgowie, Dąbscy, Miareccy, Żulińscy, Wojsy. W dalszej części rozważań Autor wspomniał również o Ankwiczach, posiadających dobra miękiskie, które w 1726 r. Hieronim Ankwicz (zm. 1747), kasztelan zawichojski sprzedał hetmanowej Elżbiecie z Lubomirskich Sieniawskiej²⁶ (zm. 1729) lub jej

²⁴ Zob. M. Nagielski, *Radecki Mikołaj Stefan*, [w:] PSB, t. XXIX, s. 676-678.

²⁵ Zob. H. Kotarski, *Matczyński Marek*, [w:] PSB, t. XX, s. 175-176; M. Ujma, *Egzekutorzy i spadkobiercy wojewody ruskiego Marka Matczyńskiego w świetle jego testamentu z 1695 r.*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane prof. Adamowi Lityńskiemu*, Białystok 2010, s. 399-411.

²⁶ Zob. A. Link-Lenczowski, B. Popiołek, *Sieniawska z Lubomirskich Elżbieta Helena*, [w:] PSB, t.

córcie Marii Zofii (s. 95-142). Poza zaprezentowanymi powyżej potężnymi rodami, Bondyra wymienił także przedstawicieli rodów należących do drobniejszej szlachty, która opiekowała się posiadanymi ziemiami bełskimi stosunkowo krótko, bo zazwyczaj przez jedno pokolenie (s. 142-147). Końcowy fragment rozdziału, zgodnie z przyjętym przez Autora schematem, powinien być poświęcony odnotowaniu najdrobniejszych posesjonatów reprezentujących szlachtę zagrodową. Dokonanie takiego spisu okazało się jednak nierealne, ze względu na niekompletność źródeł. Wprawdzie, jak tłumaczy Badacz, pojedyncze nazwiska występują szczątkowo we wszelakich rejestrach pogłównego, jednak na podstawie informacji w nich zawartych nie jest możliwe wysnucie obszerniejszych wniosków (s. 147-149).

Pracę wieńczy syntetyczne zakończenie (s. 151-154), w którym Autor dowodzi, że-przejmowanie lub pozyskiwanie dóbr na obszarze województwa bełskiego, odbywało się zazwyczaj na zasadzie kontraktów kupna i sprzedaży; zastawu dóbr na skutek niewypłacalności, czy też przejęcia zastawnych dóbr przez wierzyciela w dziedziczną własność. Wnioskiem, na który jednak szczególnie należy zwrócić uwagę, jest stwierdzenie Badacza, iż *kluczem do badań zmian w obrębie własności szlacheckiej jest znajomość koligacji rodzinnych, gdyż spadki po zmarłych, podziały rodzinne i posagi stanowiły najczęstszy powód zmiany dzierżycieli majątków (także królewsczyzn). Rodzinny charakter znacznego odsetka obrotu dobrami jest niekiedy trudno rozpoznawalny wobec nader licznych przypadków dziedziczenia w linii żeńskiej, a w szczególności wielokrotnego zamążpójścia dziedziczek i w konsekwencji zmian nazwisk*²⁷ (s. 152-153). Uzupelnienie rozważań Badacza stanowią dwa obszernie aneksy dotyczące miejscowości województwa bełskiego i ich posesorów w 1713 r. (Aneks I) oraz miejscowości nowo założonych lub odnowionych w cza-

XXXVII, s. 90-96.

²⁷ Zob. J. Pielas, *Zabezpieczenie praw majątkowych Anny Stanisławskiej w intercyzie przedślubnej z 1669 roku*, „Almanach Historyczny”, t. 2: 2000, s. 209-217; tenże, *Społeczne i majątkowe aspekty małżeństw w rodzinie zamożnej szlachty w XVII w. na przykładzie Oleśnickich herbu Dębno*, [w:] *We-sela, chrzciny i pogrzeby w XVI-XVIII wieku. Kultura życia i śmierci*, pod red. H. Suchojady, Warszawa 2001, s. 127-136; tenże, *Divisio bonorum. U podstaw majątkowego funkcjonowania rodziny szlacheckiej w XVII wieku*, [w:] *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV-XX wieku. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, pod red. C. Kukli, Warszawa 2008, s. 91-106; tenże, *Sprawy rodzinne i majątkowe Teofilii z Tarłów Ostrogskiej (zm. 1635)*, [w:] *VIII Janowieckie Spotkania Historyczne: Tarłowie. Z dziejów kulturalnych, gospodarczych i politycznych rodu. Materiały sesji naukowej 14 czerwca 2008 roku*, t. 2, pod red. H. Gmiterka, A. Szymanka, Janowiec 2009, s. 75-115; tenże, *Wdowa-matka a kwestie majątkowe w rodzinach szlachty koronnej w XVII wieku*, [w:] *Społeczeństwo staropolskie, Seria nowa, t. 3: Społeczeństwo a rodzina*, pod red. A. Karpińskiego, Warszawa 2011, s. 171-194; tenże, *Majątkowe zabezpieczenie siostr w szlacheckich podziałach dóbr ziemskich w Koronie w XVII wieku*, [w:] *Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, pod red. K. Justyniarskiej-Chojak, S. Konarskiej-Zimmnickiej, Warszawa 2012, s. 343-356; tenże, *Podziały majątkowe szlachty koronnej w XVII w.*, Kielce 2013.

sach saskich i ich posesorów w 1763/64 r. (Aneks II) (s. 155-218). Ponadto praca zawiera bibliografię, w której wyszczególniono źródła rękopiśmienne, drukowane, a także cenne do tego typu badań opracowania (s. 219-231). Rozprawę wieńczy indeks nazwisk (s. 233-289) oraz trzy mapy – pierwsza przedstawiająca województwo bełskie w I połowie XVIII w., druga – ukazująca granice województwa bełskiego w połowie XVIII w. i wreszcie trzecia – obrazująca dobra ziemskie w województwie bełkim w I połowie XVIII w.

Studium Wiesława Bondyry *Własność ziemska w województwie bełkim w czasach saskich*, stanowi wynik niezwykle żmudnych i wyczerpujących badań prowadzonych na księgach sądowych i aktach podworskich, dzięki którym możliwe było wysnucie ważnych i szczególnie potrzebnych współczesnej nauce wniosków na temat struktury własności ziemskiej, kwestii obrotu ziemią i jej dziedziczenia, jak również genealogii poszczególnych rodów zamieszkujących teren Rusi Czerwonej w dawnej Polsce. Zaprezentowane w niniejszej rozprawie stwierdzenia – w postaci tabel, opisów, czy też aneksów i map – świadczą nie tylko o znakomitej orientacji Autora w badanych zagadnieniach, ale dowodzą także iż należy on do wąskiego grona specjalistów badających kwestie własności ziemskich w epoce nowożytnej²⁸. Wielką zaletą książki są również zawarte w niej przypisy, w który Autor na miarę swych możliwości i wykorzystanego przez siebie zasobu archiwalnego, starał się wskazać najważniejsze odnalezione akty rodzinno-majątkowe, spośród których na szczególną uwagę zasługują: testamenty, rejestry pośmiertne, podziały majątkowe, umowy dożywocia, kontrakty kupna i sprzedaży, cesje, intromisje, czy też inwentarze dóbr. Praca, choć znakomicie przygotowana i posiadająca ogromną wartość naukową, nie jest jednak wolna od pewnych niedociągnięć. Przede wszystkim brakuje w niej opisu kontekstu prawnego i choćby zarysu tła historycznego, który będąc niezbędnym do badań nad wyjątkowo trudnymi czasami saskimi, pozwoliłby lepiej zrozumieć proces podziałów i nabywania ziem w dawnej Polsce. Ubolewać należy również nad tym, że we wstępie Autor bardziej szczegółowo nie zaprezentował bazy źródłowej i charakteru wykorzystanych archiwaliów, co mogłoby być pomocne szczególnie dla tych, którzy chcieliby w przyszłości podjąć badania o podobnym profilu. Ponadto w rozdziale drugim stanowczo brakuje precyzyjnego określenia kryterium wielkości majątku (ilości

²⁸ Zob. W. Bondyra, *Grekokatolickie fundacje szlacheckie na Rusi Czerwonej w czasach saskich*, „Res Historica”, t. 17: 2004, s. 63-75; tenże, *Reprezentacja sejmowa Rusi Czerwonej w czasach saskich*, Lublin 2005; tenże, *Właściciele dóbr ziemskich w byłym woj. bełkim w II poł. XVIII w.*, „Pogranicze. Polska – Ukraina”, R. 3: 2009, s. 21-35; tenże, *Aleksander Świeżawski, chorąży lubaczowski. Kariera średniego szlachcica z woj. bełskiego w czasach saskich*, „Res Historica”, t. 35: 2013, s. 83-92; tenże, *Ostatni przedstawiciele rodu Żółkiewskich w Żółkiewce w XVII i I połowie XVIII w.*, [w:] *Historia Żółkwi, współczesnej Żółkiewki w powiecie krasnostawskim*, Żółkiewka 2013, s. 75-91.

posiadanych wsi), na podstawie którego Autor zaliczył dany ród do warstwy magnackiej, a wywodzących się z niego arystokratów nazwał wielkimi właścicielami ziemskimi. Podobnie nie zostało to ściśle określone w rozdziale trzecim, w którym do warstwy średniej szlachty Bondyra zakwalifikował familie posiadające *ogólnie kilkanaście, a nawet powyżej dwudziestu wsi*, co nie jest w pełni zrozumiałe dla czytelnika (s. 87)²⁹. Zwrócić należy również uwagę na pewien błąd merytoryczny związany z postacią Franciszka Salezego Potockiego, którego Badacz najpierw w rozdziale drugim słusznie tytułował wojewodą kijowskim (s. 57), po czym w rozdziale następnym omyłkowo określił wojewodą ruskim (s. 68). W rzeczywistości zaś, jak potwierdza Maria Zielińska – Franciszek Salezy *otrzymawszy urząd wojewody kijowskiego dalej już nie awansował*³⁰.

Powyższe uwagi nie obniżają jednak ogromnej wartości studium, które stanowi imponujący wynik długoletnich i gruntownych badań nad zagadnieniem własności ziemskiej w województwie bełskim w czasach saskich. Zawarte w monografii wnioski mogą się zatem stać się podstawą do dalszych tego typu rozważań prowadzonych pod kątem historycznym, prawnym, socjologicznym, antropologicznym i demograficznym.

Urszula Kicińska
Kraków

***

Bibliografia

R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na kresach dawnej Rzeczypospolitej, cz. 2: Ziemie ruskie Korony*, t. VI: *Województwo bełskie, Ziemia Chełmska województwa ruskiego*, Wrocław 1995

Z. Anusik, *Własność ziemska w powiecie sandomierskim w roku 1629*, „Przegląd Nauk Historycznych”, R. XI: 2012, nr 2, s. 25-80

D. Bąkowski-Kois, *Zarządcy dóbr Elżbiety Sieniawskiej – studium z historii mentalności 1704-1726*, Kraków 2005

W. Bondyra, *Aleksander Świeżawski, chorąży lubaczowski. Kariera średniego szlachcica z woj. bełskiego w czasach saskich*, „Res Historica”, z. 35: 2013, s. 83-92

---

²⁹ Por. K. Przyboś, *Wielka własność ziemska w ziemi przemyskiej i sanockiej...*, s. 88.

³⁰ M. Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych...*, s. 267. Zob. też M. Czeppe Potocki Franciszek Salezy..., s. 814; *Rody magnackie Rzeczypospolitej...*, s. 156-157.

- W. Bondyra, *Grekokatolickie fundacje szlacheckie na Rusi Czerwonej w czasach saskich*, „Res Historica”, z. 17: 2004, s. 63-75
- W. Bondyra, *Ostatni przedstawiciele rodu Żółkiewskich w Żółkiewce w XVII i I połowie XVIII w.*, [w:] *Historia Żółkwi, współczesnej Żółkiewki w powiecie krasnostawskim*, Żółkiewka 2013, s. 75-91
- W. Bondyra, *Reprezentacja sejmowa Rusi Czerwonej w czasach saskich*, Lublin 2005
- W. Bondyra, *Właściciele dóbr ziemskich w byłym woj. bełskim w II poł. XVIII w.*, „Pogranicze. Polska – Ukraina”, R. 3: 2009, s. 21-35
- Z. Budziński, *Kresy południowo-wschodnie w drugiej połowie XVIII w.*, t. I: *Statystyka wyznaniowa i etniczna*, t. II: *Atlas geograficzno-historyczny*, Przemyśl 2005-2006
- Z. Budziński, *Ludność pogranicza polsko-ruskiego w drugiej połowie XVIII w. Stan, rozmieszczenie, struktura wyznaniowa i etniczna*, t. I, Przemyśl 1993
- Z. Budziński, K. Przyboś, *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1658 r.*, Rzeszów 2000; tychże, *Rejestr pogłównego ziemi przemyskiej z 1674 r.*, Rzeszów 2000
- Z. Budziński, K. Przyboś, *Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1628 r.*, Rzeszów 1997
- Z. Budziński, K. Przyboś, *Rejestr poborowy ziemi sanockiej 1640 r.*, Rzeszów 1998
- M. Czepe, *Potocki Franciszek Salezy*, [w:] „Polski Słownik Biograficzny [dalej: PSB]”, t. XXVII, s. 814-823
- W. Ćwik, *Miasta królewskie Lubelszczyzny w drugiej połowie XVIII w.*, Lublin 1968
- W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977
- P. Dąbkowski, *Podział administracyjny województwa ruskiego i bełskiego w XV w.*, Lwów 1939
- J. Długosz, *Latyfundia Lubomirskich w XVII w. Powstanie, rozwój, podziały*, Opole 1997
- E. Dubas-Urwanowicz, *Formy zarządu dóbr Tomasza Zamoyskiego w latach 1618-1638*, „Rocznik Zamojski”, t. II: 1988, s. 5-45
- I. Gieysztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976
- A. Gil, *Chełmska diecezja unicka 1596-1810. Dzieje i organizacja*, Lublin 2005
- A. Gil, *Chełmskie diecezje obrządku wschodniego. Zagadnienia organizacji teryto-*

rialnej w XVII i XVIII w., [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. V, Przemysł 2000, s. 29-60

H. Gmiterek, *Lipscy na Rusi. Z dziejów karier szlachty wielkopolskiej na Rusi Czerwonej w XVI-XVIII w.*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, t. II: 1995, s. 121-143

J. M. Grossman, *Folwarki gosudarstviennych imienij russkogo i belzskogo vojevodstv vo vtoroj polovinie XVI v.*, „Jažegodnik po agrarnoj istorii vostočnoj Evropy”, 1961, s. 135-146

J. M. Grossman, *O rasslojenii krestian russkogo i belzskogo vojevodstv v XVII v.*, [w:] *Materialy do istorii selskogo chozjajstva i krestjanstva SSSR*, t. VIII, Moskva 1974, s. 42-79

A. Homecki, *Rozwój terytorialny latyfundiów Lubomirskich starszej gałęzi rodu w latach 1581-1754*, „Studia Historyczne”, R. XV:1972, z. 3, s. 417-442

M. Horn, *Kryzys gospodarczy powiatowego miasteczka Grabowca w ziemi bełskiej w pierwszej połowie XVII wieku i walka jego mieszkańców z uciskiem feudalnym*, Opole 1967

M. Horn, *Rzemiosło miejskie województwa bełskiego w I połowie XVII w. Zagadnienia kryzysu gospodarczego Rzeczypospolitej w XVII w.*, Wrocław 1966

M. Horn, *Zaludnienie województwa bełskiego w 1630 r.*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, t. XXI: 1959, s. 67-97

A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VII. Ziemie ruskie. Ruś Czerwona. Cz. 1-2*, Warszawa 1902-1903

A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Wrocław 1991

J. Kasperek, *Gospodarka folwarczna ordynacji zamojskiej w drugiej połowie XVIII w.*, Wrocław 1972

J. P. Kis, *Vynyknennja i roztasuvannja mist na terytorii russkogo i belzskogo vojevodstv vid XIV do seredyiny XVII st.*, „Archivy Ukrainy”, 1968, nr 1, s. 35-41

W. Konopczyński, *Czartoryska Maria Zofia*, [w:] PSB, t. IV, s. 248-249

W. Konopczyński, *Czartoryski Aleksander August*, [w:] PSB, t. IV, s. 272- 275

T. Kostruba, *Belz i Belzka zemlja vid najdawniŝych časiv do 1772 roku*, ed. N.M. Olynyk, New-York-Toronto 1989; V. Slobodian, *Cerkvi Cholmskoj eparchii*, Lviv 2005

- H. Kotarski, *Matczyński Marek*, [w:] PSB, t. XX, s. 175-176
- M. Kozaczka, *Poczet ordynatów Zamoyskich*, Warszawa-Tarnów 2002
- M. Krykun, *Podymni rejestry peršoj i počatku drogoj polovyny XVIII st.*, „Istorični žerela ta jich vykorystannja”, t. VII: 1972, s. 69-79
- B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich 966-1939*, cz. 2, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. XIX:1969, s. 271-351
- K. Kuśnierz, *Sieniawa. Założenie rezydencjonalne Sieniawskich, rozwój przestrzenny w XVII oraz XVIII w.*, Rzeszów 1984
- K. Lepszy, *Denhoff Stanisław Ernest*, [w:] PSB, t. V, s. 115-117
- A. Link-Lenczowski, E. Szklarska, *Potocki Michał*, [w:] PSB, t. XXVIII, s. 97-101
- A. Link-Lenczowski, B. Popiołek, *Sieniawska z Lubomirskich Elżbieta Helena*, [w:] PSB, t. XXXVII, s. 90-96
- A. Link-Lenczowski, *Potocki Józef Felicjan*, [w:] PSB, t. XXVIII, s. 58-59
- A. Link-Lenczowski, *Potocki Stanisław Władysław*, [w:] PSB, t. XXVIII, s. 154-156
- A. Link-Lenczowski, *Sieniawski Adam Mikołaj*, [w:] PSB, t. XXXVII, s. 105-115
- J. Marczewski, *Dzieje chełmskiej kapituły katedralnej obrządku łacińskiego*, Lublin 2013
- J. Muszyńska, *Straty demograficzne i zniszczenia gospodarcze w Małopolsce w połowie XVII w. Problemy badawcze*, [w:] *Rzeczpospolita w latach potopu*, pod red. J. Muszyńskiej J. Wijaczki, Kielce 1996, s. 275-288
- M. Nagielski, *Radecki Mikołaj Stefan*, [w:] PSB, t. XXIX, s. 676-678
- J. Niedźwiedź, *Leksykon historyczny miejscowości dawnego województwa zamojskiego*, Zamość 2003
- A. Pawłowska, *Diecezja chełmska rzymskokatolicka 1359-1807*, „Rocznik Chełmski”, t. III: 1997, s. 65-79
- J. Pielas, *Divisio bonorum. U podstaw majątkowego funkcjonowania rodziny szlacheckiej w XVII wieku*, [w:] *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV-XX wieku. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, pod red. C. Kukli, Warszawa 2008, s. 91-106
- J. Pielas, *Majątkowe zabezpieczenie siostr w szlacheckich podziałach dóbr ziemskich w Koronie w XVII wieku*, [w:] *Per mulierem... Kobieta w dawnej Polsce – w średniowieczu i w dobie staropolskiej*, pod red. K. Justyniarskiej-Chojak, S. Kornarskiej-Zimnickiej, Warszawa 2012, s. 343-356

J. Pielas, *Podziały majątkowe szlachty koronnej w XVII w.*, Kielce 2013

J. Pielas, *Spoleczne i majątkowe aspekty małżeństw w rodzinie zamożnej szlachty w XVII w. na przykładzie Oleśnickich herbu Dębno*, [w:] Wesela, chrzciny i pogrzeby w XVI-XVIII wieku. *Kultura życia i śmierci*, pod red. H. Suchojada, Warszawa 2001, s. 127-136

J. Pielas, *Sprawy rodzinne i majątkowe Teofilii z Trałów Ostrogskiej (zm. 1635)*, [w:] VIII Janowieckie Spotkania Historyczne: *Tarłowie. Z dziejów kulturalnych, gospodarczych i politycznych rodu. Materiały sesji naukowej 14 czerwca 2008 roku*, t. 2, pod red. H. Gmitera, A. Szymanka, Janowiec 2009, s. 75-115

J. Pielas, *Zabezpieczenie praw majątkowych Anny Stanisławskiej w intercyzie przedślubnej z 1669 roku*, *Almanach Historyczny*, t. 2: 2000, s. 209-217

J. Pielas, *Wdowa-matka a kwestie majątkowe w rodzinach szlachty koronnej w XVII wieku*, [w:] *Spoleczeństwo staropolskie, Seria nowa*, t. 3: *Spoleczeństwo a rodzina*, pod red. A. Karpińskiego, Warszawa 2011, s. 171-194

J. Pielas, *Magnat i szlachcic a „jego” parafia w XVII-XVIII w. w świetle archiwaliów wybranych rodzin szlacheckich województwa sandomierskiego*, „*Nasza Przeszłość*”, t. 104: 2005, s. 129-161

A. Przyboś, *Potocki Feliks (Felicjan, Szczęsny) Kazimierz*, [w:] PSB, t. XXVII, s. 807-812

K. Przyboś, *Wielka własność ziemska w ziemi przemyskiej i sanockiej w II połowie XVII w.*, [w:] *Sąsiedztwo. Osadnictwo na pograniczu etnicznym polsko-ukraińskim w czasach nowożytnych*, pod red. J. Półwiartka, Rzeszów 1997, s. 79-101

K. Przyboś, *Wielka własność ziemska w ziemi przemyskiej w XVII w.*, „*Rocznik Przemyski*”, t. XXVIII: 1991/92, s. 185-198

K. Pułaski, *Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy. Monografie i wzmianki t. I-II*, Warszawa 2004
Rody magnackie Rzeczypospolitej, opr. H. Kamiński, M. Wilińska, M. Ziemińska, Warszawa 2009

I. Rolska-Boruch, *Siedziby szlacheckie i magnackie na ziemiach zwanych Lubelszczyzną 1500-1700*, Lublin 1999

A. Sidorowska, *Klucz szczebrzeski Ordynacji Zamojskiej w XVII-XVIII w.*, Lublin 2009

A. Sowa, *Łaszcz Aleksander Michał*, [w:] PSB, t. XVIII, s. 260-261

H. Stamiński, *Hrubieszów i okolice u schyłku średniowiecza*, Hrubieszów 1976

- J. Staszewski, *Łaszcz Józef Antoni*, [w:] PSB, t. XVIII, s. 261-262
- B. Szady, *Wizytacje diecezji chełmskiej – wizytacja biskupa Krzysztofa Jana Szembeka 1714-1718*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. LXXXVII: 2007, s. 245-273
- E. Szklarska, *Sierakowski Józef* [w:] PSB, t. XXXVII, s. 268-269
- A. Świeżawski, *Nadanie ziemi bełskiej Siemowitowi IV*, „Przegląd Historyczny”, t. LXXII: 1981, s. 269-286
- A. Świeżawski, *Wcielenie ziemi rawskiej, gostyńskiej i bełskiej do Korony 1462*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, seria I, z. 27, 1962, s. 35-45
- A. Świeżawski, *Ziemia bełska. Zarys dziejów politycznych do roku 1462*, Częstochowa 1990
- W. Trzebiński, *Działalność urbanistyczna magnatów i szlachty w Polsce XVIII w.*, Warszawa 1962
- E. Trzyna, *Ziemia sanocka i struktura jej własności feudalnej od połowy XVI do drugiej połowy XVII w.*, „Rocznik Województwa Rzeszowskiego”, t. IX: 1978, s. 145-184
- M. Ujma, *Egzekutorzy i spadkobiercy wojewody ruskiego Marka Matczyńskiego w świetle jego testamentu z 1695 r.*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane prof. Adamowi Lityńskiemu*, Białystok 2010, s. 399-411
- Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV-XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Gmiterek i R. Szczygieł, Kórnik 1992
- R. Ważna, *Działalność gospodarcza starostów bełskich w XVI-XVIII w.*, „Rocznik Przemyski”, t. XXXV: 1999, z. 4, s. 59-86
- K. Wróbel-Lipowa, *Kultura materialna miast królewskich województwa bełskiego w XVIII w. Dubienka, Grabowiec, Horodło, Tyszowce*, Lublin 1986
- Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*, pod red. K. Myślińskiego, Zamość 1969
- T. Zielińska, *Magnateria polska epoki saskiej. Funkcje urzędów i królewszczyzn w procesie przeobrażeń warstwy społecznej*, Wrocław 1977
- T. Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa 1997